

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การจัดการมนุษย์ที่ดี คือการให้ความรู้ในเรื่องที่ต้องการจะดำเนินการและการให้มนุษย์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องที่ต้องการจะดำเนินการ เป็นการจัดการมนุษย์เพื่อให้พร้อมปรับตัวเข้ากับเรื่องที่ต้องการจะดำเนินการได้อย่างยั่งยืน โครงการ หรือกิจกรรมใดที่นำเข้าสู่ชุมชน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความรู้และความเข้าใจอย่างละเอียดถึงความเป็นมาของโครงการ หรือกิจกรรมนั้น โดยจะต้องระบุถึงขอบเขตบริเวณพื้นที่ที่จะดำเนินการ ช่วงระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่เริ่มต้นจนแล้วเสร็จ ได้รับทราบแหล่งที่มาของงบประมาณ หน่วยงานที่จะเข้ารับผิดชอบ ตลอดจนผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ได้ทำการประเมินผลกระทบทางสังคม ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเบื้องต้นแล้วและได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ให้ปรากฏชัด เมื่อชุมชนได้รับความรู้เรื่องราวความเป็นมาของโครงการ หรือกิจกรรมแล้ว จึงจะเกิดสภาวะความพร้อมทางจิต เกิดเจตคติ สามารถแสดงความรู้สึกรู้สึกเป็นพฤติกรรมภายในและความคิดเห็น เป็นพฤติกรรมภายนอกที่มีรูปแบบการแสดงออกทั้งในทิศทางบวกและทิศทางลบ บ่งบอกถึงความต้องการก่อให้เกิดข้อเสนอแนะ เพื่อหาแนวทางให้โครงการ หรือกิจกรรมสามารถดำเนินการไปอย่างราบรื่น มีความประสงค์เข้าไปให้การช่วยเหลือสนับสนุนโครงการ หรือกิจกรรมนั้น คือการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นโครงการ หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน จะเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นทรัพยากรของชุมชนที่พึงดูแลรักษา โครงการ หรือกิจกรรมนั้นย่อมเกิดความยั่งยืน

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงระดับความรู้ เจตคติและการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดินธาตุหมู่ 9 ตำบลทุ่งยาว อำเภอป่าซาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มีต่อโครงการกระแสไฟฟ้าเชิงใหม่-แม่ฮ่องสอนที่จะเกิดขึ้น จึงได้ศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยเรื่องความรู้
- 2.2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยเรื่องเจตคติ
- 2.3 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วม
- 2.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยเรื่องความรู้

2.1.1 แนวคิดเรื่องความรู้ของชุมชนที่มีต่อโครงการกระเช้าไฟฟ้าเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน

ชุมชนบ้านดินธาตุบางส่วนอาจได้รับทราบข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับโครงการกระเช้าไฟฟ้าเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นข้อมูลเบื้องต้นจากสื่อหนังสือพิมพ์วิทยุ โทรทัศน์ โดยข้อมูลที่ได้รับทราบจากหลายช่องทางนั้น มีทั้งเสริมและขัดแย้งกัน ก่อให้มีการวิจารณ์ไปหลายประเด็นตามผู้นำชุมชนที่นำมาบอกกล่าว จากนักสำรวจที่นำมาเผยแพร่ ยังไม่มีรายละเอียดความชัดเจนเพียงพอจากแหล่งข้อมูลข่าวสารที่ได้รับเข้ามา ทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นได้ทั้งแนวรับและแนวต้านต่อโครงการกระเช้าไฟฟ้าเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน หากชุมชนสามารถนำข้อมูลเบื้องต้นที่ได้รับมาจากแหล่งต่างๆ ทำการประมวลข้อมูลเหล่านั้น (Information Processing) ผลจากการประมวลข้อมูลก็เกิดเป็นความรู้ของชุมชนที่น่าเชื่อถือได้ ตามทฤษฎีประมวลผลความรู้ (The Information-Processing Theory) เมื่อชุมชนได้รับความรู้ ย่อมเกิดความรู้สึก นึกคิด หรือเจตคติต่อโครงการกระเช้าไฟฟ้าเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอนตามพื้นฐานความรู้ ขึ้นอยู่กับความรู้ของชุมชนมีอยู่มากน้อยในระดับใด ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับข้อมูลข่าวสารที่ได้รับและแหล่งที่มาของข้อมูล มีความน่าเชื่อถือเพียงพอที่จะนำไปวิเคราะห์หาเหตุผลได้มากน้อยเพียงใด

2.1.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้แบบสิ่งเร้าและการตอบสนอง (S-R Theory) ทฤษฎีนี้มีชื่อเรียกหลายชื่อทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น Associative Theory, Associationism, Behaviorism เป็นต้น นักจิตวิทยาที่สำคัญที่อยู่ในกลุ่มนี้คือพาฟลอฟ (Pavlov) วัตสัน (Watson) ธอร์น ไคค์ (Thorndike) กัทธรี (Guthrie) ฮัล (Hull) ทฤษฎีนี้เน้นผู้เรียนได้ปรับพฤติกรรมได้ถูกต้อง อันจะเป็นหนทางการเรียนรู้ที่ดี หน้าที่ของผู้สอนจึงควรจะต้องพยายามทำวิธีการสอน ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์แห่งความสำเร็จ การสรุปให้เป็นกฎเกณฑ์ (Generalization) ได้แก่การที่ได้รับประสบการณ์ต่างๆ จนสามารถสร้างมโนทัศน์ (Concept) จนกระทั่งสรุปเป็นกฎเกณฑ์ที่จะนำไปใช้ได้ การแยกแยะ (Discrimination) ได้แก่การจัดประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถแยกแยะความแตกต่างของข้อมูลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะทำให้เกิดความสะดวกต่อการเลือกตอบ สกินเนอร์ (Skinner) อธิบายว่า หลักการของทฤษฎีสิ่งเร้าและการตอบสนอง ว่าการเสริมแรง (Reinforcement) เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการตอบสนอง หรือก่อให้เกิดพฤติกรรมของการเรียนรู้ โดยมีลักษณะทางการสอนและการเรียนที่สัมพันธ์กันมากขึ้นเช่นการให้รางวัล การทำโทษ หรือการชมเชย เป็นต้น ผู้สอนจึงควรจะต้องหาวิธีกระตุ้น ให้ผู้เรียนมีความใคร่รู้ใคร่เรียนมากที่สุด การฝึกฝน (Practice) ได้แก่การให้ทำแบบฝึกหัด หรือการฝึกซ้ำเพื่อให้เกิดทักษะ

ในการแก้ปัญหา ที่สัมพันธ์โดยเฉพาะวิชาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ การรู้ผลการกระทำ (Feedback) ได้แก่ความสามารถให้ผู้เรียนได้รู้ผลการปฏิบัติที่ได้ทันที เพื่อจะทำให้คำนึงถึงความใกล้ชิดระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง ซึ่งเหมาะสำหรับการสอนคำเป็นต้น

ทฤษฎีความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Theory) (สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2500. หน้า 14-15) แนวความคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยม มีความเชื่อว่าพฤติกรรมของสัตว์และมนุษย์เกิดจากสิ่งเร้า เมื่อมีสิ่งเร้าจึงมีการตอบสนอง ในขั้นต้นอาจเป็นการตอบสนองแบบลองผิดลองถูกก่อนได้ แต่ต่อมาเมื่อทราบว่า การตอบสนองใดแก้ปัญหาได้ ก็เกิดการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ซึ่งบุคคลจะเลือกการตอบสนองนั้นเมื่อพบสิ่งเร้าอื่นๆ

ทฤษฎีประมวลผลความรู้ (The Information Processing Theory) (สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533. หน้า 15-16) ทฤษฎีนี้พยายามอธิบายการเรียนรู้ของมนุษย์ว่ามีขั้นตอนอย่างไร เท่ากับเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นโครงสร้างภายในสมองของคนเรา กล่าวคือในขั้นแรกผู้เรียนจะรับสิ่งเร้า แล้วบันทึกสิ่งที่ได้รับนั้นไว้ในสมองในช่วงเวลาอันสั้น ประมาณสอง-สามร้อยของวินาทีแล้วก็เลื่อนหายไป ส่วนที่จะคงอยู่ในสมองได้นานไปกว่านั้นผู้รับสิ่งเร้าจะต้องมีความตั้งใจ (ความตั้งใจนี้ทำให้เกิดการรับรู้อย่างเลือกสรรขึ้นได้) ส่วนที่เหลือจากการจดจำช่วงยาวก็จะลบเลื่อนไปจนหมด การรับรู้ที่เลือกสรร เป็นขั้นตอนของการมองสิ่งต่างๆ อย่างพินิจพิเคราะห์และจัดรวมสิ่งๆ เหมือนกันไว้เป็นกลุ่มก้อน เช่นมม ลวดลาย ส่วนกว้าง ยาว สูงของวัตถุในขณะเดียวกันก็ละทิ้งส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องออกไป การเก็บความจำช่วงสั้น (Short-Term memory Storage) สิ่งเร้าที่ถูกแปลความหมายแล้ว จะเข้าไปเก็บอยู่ในความจำช่วงสั้นและจะอยู่ได้เป็นเวลาจำกัด ประมาณ 20 วินาทีระหว่างที่สิ่งเร้าเก็บอยู่ในความจำช่วงสั้นนั้น สมองจะทำการทบทวนสิ่งที่รับรู้ ซึ่งเรียกว่าการซ้อม (Rehearsal) การซ้อมเพื่อเรียกความจำนี้ จะช่วยในการแปลงสิ่งที่รับรู้เป็นรหัส (Encoding) รหัสที่ได้นี้ ก็จะเป็นข้อมูลป้อนเข้า (Input) เพื่อเก็บไว้ในหน่วยความจำช่วงยาว (Long-Term Memory) การเข้ารหัส (Encoding) ช่วงสำคัญของการรับรู้ก็คือตอนที่ข้อมูลจากความจำช่วงสั้นจะเข้าสู่ความจำช่วงยาว กระบวนการนี้เรียกว่า “การเข้ารหัส” ข้อมูลจะเปลี่ยนเป็นความคิดรวบยอด (มโนทัศน์) จะไม่คงอยู่ในลักษณะเดิม เช่นรูปร่าง สีและรายละเอียดต่างๆ แต่จะย่อขนาดเหลือเพียงมโนทัศน์ กระบวนการเข้ารหัสนั้นอาจเป็นลักษณะตารางแผนภาพ ฯลฯ แต่ลักษณะสำคัญของข้อมูลที่เข้ารหัส เพื่อนำไปเก็บไว้ในหน่วยความจำช่วงยาวนั้น จะเป็นสิ่งที่มีความหมาย หรือจัดอย่างมีความหมาย การเก็บความจำ (Storage) ข้อมูลเมื่อเข้ารหัสแล้วจะนำไปเก็บไว้ในความจำช่วงยาว อย่างไรก็ตามสิ่งที่เก็บไว้นี้ อาจจะนำออกมาใช้ไม่ได้ด้วยเหตุบางประการ เช่นเกิดความสับสนระหว่างความจำใหม่กับความจำเก่า หรืออาจจะเป็นด้วยวิธีการค้น หรือเรียกข้อมูลไม่ดีก็ได้ การเรียกข้อมูล (Retrieval) การเรียนรู้ที่จะจัดว่าเป็นการเรียนรู้จริงนั้น สิ่งที่เราเรียนไว้แล้ว จะต้องเรียก

ออกมาได้จากความจำช่วงยาว การเรียกข้อมูลจำเป็นต้องมีเครื่องชี้นำ (Cues) ทั้งจากภายนอก หรือจากความทรงจำเรื่องอื่นของผู้เรียนเอง ข้อมูลที่เรียกนั้นจะกลับมาสู่ความจำช่วงสั้น ทำให้สามารถระลึกได้ สิ่งที่เราเรียนรู้จะอยู่ในสภาพพร้อมใช้งานได้ โดยผู้เรียนข้อมูลที่มีอยู่แล้วนั้น ผู้เรียนอาจจะรวมเข้ากับข้อมูลอื่น กลายเป็นข้อมูลใหม่ (รหัสใหม่) หรืออาจจะเข้ากระตุ้นให้เกิดการตอบสนอง และการกระทำต่อไป กลไกการตอบสนอง (Response Generator) ในการตอบสนองนั้นจะมีคำสั่งของกลไกภายในสมองว่าจะให้ตอบสนองอย่างไร เช่นจะตอบสนองด้วยคำพูด หรือตอบสนองด้วยการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อใหญ่ กล้ามเนื้อเล็กที่มีมือ หรือด้วยการอย่างอื่น อีกประการหนึ่งกลไกนี้ จะกำหนดรูปแบบของการตอบสนอง เช่นจะให้มีความถี่ของการตอบสนองอย่างไรและมีจังหวะเวลาการตอบสนองอย่างไร การกระทำ (Performance) ขั้นสุดท้ายของการประมวลความรู้ (Information Processing) ก็คือการกระทำ การกระทำนั้นเป็นกิจกรรมที่แสดงออกมาให้สังเกตได้ เช่นการบอกกล่าว การอธิบายการเขียน การสรุป การอ่าน ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ดูเหมือนจะต้องการปิดวงจร (Loop) ซึ่งตั้งต้นจากการกระตุ้นด้วยสิ่งแวดล้อมภายนอก มาจนถึงการกระทำสิ่งๆที่เชื่อมโยงวงจรอันนี้ก็คือเหตุการณ์ หรือการกระทำที่อยู่ภายนอกตัวผู้เรียนในสิ่งแวดล้อมของเขาเอง ข้อมูลป้อนกลับทำให้ผู้เรียนได้ทราบว่าผลของการกระทำของเขาสำเร็จ หรือไม่สำเร็จ ได้ผลมากน้อยเพียงไร แม้ว่าการป้อนกลับจะเป็นการกระทำที่อยู่ภายนอก แต่ผลที่บังเกิดขึ้นอยู่ที่ภายในตัวผู้เรียนเอง ลักษณะของการป้อนกลับนี้เราเรียกว่า การเสริมแรง (Reinforcement)

ทฤษฎีการรับรู้ (Perception Theory) การรับรู้เป็นพื้นฐานการเรียนรู้ที่สำคัญของบุคคล เพราะการตอบสนองพฤติกรรมใดๆ จะขึ้นอยู่กับรับรู้ จากสภาพแวดล้อมของตนและความสามารถในการแปลความหมายของสภาพนั้นๆ ดังนั้นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยการรับรู้และสิ่งเร้าที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งปัจจัยการรับรู้ประกอบด้วยประสาทสัมผัสและปัจจัยทางจิต คือความรู้เดิม ความต้องการและเจตคติเป็นต้น การรับรู้จะประกอบด้วยกระบวนการสามด้าน คือการรับสัมผัส การแปลความหมายและอารมณ์

Good (1973) ให้ความหมายของความรู้ว่าความรู้เป็นข้อเท็จจริง (Facts) ความจริง (Truth) กฎเกณฑ์และข้อมูลต่างๆ ที่มนุษย์ได้รับและรวบรวมสะสมไว้จากมวลประสบการณ์ต่างๆ

ความรู้ คือข้อมูลสารสนเทศผสมผสานกับประสบการณ์ ความรอบรู้ในบริบท การแปลความหมายและการแสดงการแสดงความคิดเห็น โดยเป็นข้อมูลสารสนเทศที่มีคุณค่าสูง ที่พร้อมจะนำไปประยุกต์ใช้ในการตัดสินใจ หรือใช้ในการทำงาน แม้ว่าความรู้และข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ เป็นสิ่งที่แทบจะแยกกันไม่ออก แต่ทั้งสองสิ่งนี้มีค่าและเกี่ยวข้องกับบุคคลมากกว่าข้อมูลดิบ โดยเหตุที่มีความสำคัญดังกล่าว แทบทุกองค์กรจึงให้ความสนใจเรื่องนี้ ด้วยการแสวงหาว่าความรู้ คือ

อะไรจะสร้างและถ่ายทอดตลอดจนใช้ความรู้อย่างมีประสิทธิภาพ (กองเทคโนโลยีสารสนเทศ ศูนย์พัฒนากิจการอวกาศกลาโฮม, 2552) ความรู้สามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. ความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถเขียน หรืออธิบายออกมาเป็นตัวอักษร ฟังก์ชัน หรือสมการ ได้ (อยู่ในตำรา เอกสาร วารสาร คู่มือ คำอธิบาย วิธีดี คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ฐานข้อมูล)

2. ความรู้ที่ไม่ปรากฏชัดแจ้ง (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ไม่สามารถเขียน หรือจะอธิบายได้ การถ่ายโอนความรู้ประเภทนี้ทำได้ยาก จำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้จากการกระทำฝึกฝน (อยู่ในสมองคน เชื่อมโยงกับประสบการณ์ ความเชื่อ ค่านิยมที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาได้ทั้งหมด) แต่ยังมีความรู้อีกประเภทหนึ่ง ที่สำคัญเรียกว่าความรู้ประเภทที่ 3 เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในวิธีปฏิบัติงาน วัฒนธรรม ข้อตกลง กฎกติกา คู่มือขององค์กรฝังอยู่ในผลิตภัณฑ์และกระบวนการผลิต

ความรู้สำคัญอย่างไร

1. ความรู้ทำให้คนเรามีค่ามากขึ้น
2. ความรู้ทำให้สินค้ามีค่ามากขึ้น
3. ความรู้ทำให้บริการมีค่ามากขึ้น
4. ความรู้ทำให้คนเราเปลี่ยนพฤติกรรม
5. ความรู้ทำให้คนเราทำในสิ่งที่ไม่เคยทำมาก่อนได้
6. ความรู้ทำให้คนเรามีมุมมองใหม่

Watson และ Glaser (1964) ให้ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ สรุปได้ว่า หมายถึงความคิดที่ประกอบด้วย เจตคติ ความรู้และทักษะดังนี้ คือ

1. เจตคติ (Attitude) หมายถึงความสนใจในการแสวงหาความรู้ ตลอดจนการค้นหาหลักฐานมาสนับสนุนสิ่งที่อ้างว่าเป็นจริง

2. ความรู้ (Knowledge) หมายถึงความสามารถในการอนุมาน การสรุปใจความสำคัญ และการสรุปนัยทั่วไปโดยพิจารณาจากหลักฐานและการใช้หลักตรรกวิทยา

3. ทักษะ (Skills) หมายถึงความสามารถที่จะนำเอาเจตคติและความรู้ไปประยุกต์ใช้พิจารณาตัดสินปัญหา ข้อความหรือข้อสรุปต่างๆ ได้ วิชัย วงศ์ใหญ่ (2530) ให้ความหมายความของความรู้ไว้ว่า ความรู้เป็นพฤติกรรมเบื้องต้นที่ผู้เรียนสามารถจำได้ หรือระลึกได้โดยการมองเห็น โดยการได้ยิน ความรู้ในขั้นนี้ คือข้อเท็จจริงกฎเกณฑ์ คำจำกัดความเป็นต้น

เชียรศรี วิวิธศิริ (2527) กล่าวว่า การเรียนรู้ในผู้ใหญ่เกิดจากการประสบการณ์ 3 ประการ ดังนี้

1. การเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทางธรรมชาติ (natural steeling) เรียนรู้จากสภาพธรรมชาติที่อยู่ใกล้ๆ ตัว

2. การเรียนรู้จากประสบการณ์ทางสังคม (society setting) มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่นการเรียนรู้จากการอ่านหนังสือ โทรทัศน์ เป็นต้น

3. การเรียนรู้จากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน (formal instructional setting) คือมีผู้แทนจากสถาบันจัดระดับการเรียนรู้มีจุดหมายและต่อเนื่อง

จิตรา วสุวานิช (2528) ให้ความหมายของความรู้ ว่าเป็นการจำข้อเท็จจริง เรื่องราว รายละเอียดที่ปรากฏในตำรา หรือสิ่งที่ได้รับการบอกกล่าว

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) กล่าวถึง การรู้ หรือเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ ความเข้าใจ หรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ องค์วิชาในแต่ละสาขา เช่นความรู้เรื่องเมืองไทย ความรู้เรื่องสุขภาพ

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2526) ได้ให้คำอธิบายว่า ความรู้เป็นพฤติกรรมขั้นต้นที่ผู้เรียนรู้ เพียงแต่เกิดความจำได้ โดยอาจจะเป็นการนึกได้ หรือโดยการมองเห็น ได้ยิน จำได้ความรู้ในขั้นนี้ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับคำจำกัดความหมาย ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ โครงสร้างและวิธีแก้ปัญหา ส่วนความเข้าใจอาจแสดงออกมาในรูปของทักษะด้าน “การแปล” ซึ่งหมายถึงความสามารถในการเขียนบรรยายเกี่ยวกับข่าวสารนั้นๆ โดยใช้คำพูดของตนเองและ “การให้ความหมาย” ที่แสดงออกมาในรูปของความคิดเห็นและข้อสรุปรวมถึงความสามารถในการ “คาดคะเน” หรือการคาดหมายว่าจะเกิดอะไรขึ้น

Bloom (อ้างถึงในอักษร สวัสดิ์, 2542) ได้ให้ความหมายของความรู้ว่าหมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะวิธีการและกระบวนการต่างๆ รวมถึงแบบกระบวนการของโครงการ วัตถุประสงค์ในด้านความรู้ โดยเน้นในเรื่องของกระบวนการทางจิตวิทยาของความจำอันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับการจัดระเบียบ โดยก่อนหน้านั้นในปี ค.ศ.1965 Bloom ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ หรือพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) ของคนว่าประกอบด้วยความรู้ในระดับต่างๆ รวม 6 ระดับ ซึ่งอาจพิจารณาจากระดับความรู้ในขั้นต่ำไปสู่ระดับของความรู้ในระดับที่สูงขึ้นไป โดยแจกแจงรายละเอียดของแต่ละระดับไว้ดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นถึงการจำและการระลึกได้ถึงความคิด วัตถุและปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่ายๆ ที่เป็นอิสระแก่กัน ไปจนถึงความจำในสิ่งที่ยูกยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

2. ความเข้าใจ หรือความคิดรวบยอด (Comprehension) เป็นความสามารถทางสติปัญญาในการขยายความรู้ ความจำ ให้กว้างออกไปจากเดิมอย่างสมเหตุสมผล การแสดงพฤติกรรมเมื่อเผชิญกับสื่อความหมายและความสามารถในการแปลความหมาย การสรุป หรือการขยายความสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

3. การนำไปปรับใช้ (Application) เป็นความสามารถในการนำความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจ หรือความคิดรวบยอด (Comprehension) ในเรื่องใดๆ ที่มีอยู่เดิม ไปแก้ไขปัญหาที่แปลกใหม่ของเรื่องนั้น โดยการใช้ความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการกับความความคิดรวบยอดมาผสมผสานกับความสามารถในการแปลความหมาย การสรุป หรือการขยายความสิ่งนั้น

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถและทักษะที่สูงกว่าความเข้าใจและการนำไปปรับใช้ โดยมีลักษณะเป็นการแยกแยะสิ่งที่จะพิจารณาออกเป็นส่วนย่อย ที่มีความสัมพันธ์กัน รวมทั้งการสืบค้นความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ เพื่อดูว่าส่วนประกอบปลีกย่อยนั้น สามารถเข้ากันได้หรือไม่ อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแท้จริง

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการรวบรวมส่วนประกอบย่อยๆ หรือส่วนใหญ่ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นเรื่องราวอันหนึ่งอันเดียวกัน การสังเคราะห์จะมีลักษณะของการเป็นกระบวนการรวบรวมเนื้อหาสาระของเรื่องต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อสร้างรูปแบบ หรือโครงสร้างที่ยังไม่ชัดเจนขึ้นมาก่อน อันเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ภายในขอบเขตของสิ่งที่กำหนดให้

6. การประเมินผล (Evaluation) เป็นความสามารถในการตัดสินเกี่ยวกับความคิดค่านิยม ผลงานคำตอบ วิธีการและเนื้อหาสาระเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยมีการกำหนดเกณฑ์ (Criteria) เป็นฐานในการพิจารณาตัดสิน การประเมินผล จัดได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สูงสุดของพุทธิลักษณะ (Characteristics of Cognitive Domain) ที่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจ การนำไปปรับใช้ การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์เข้ามาพิจารณาประกอบกัน เพื่อทำการประเมินผลสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ความรู้ คือสิ่งที่มนุษย์สร้าง ผลิต ความคิด ความเชื่อ ความจริง ความหมาย โดยใช้ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น ตรรกะ แสดงผ่านภาษา เครื่องหมายและสื่อต่างๆ โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เป็นไปตามผู้สร้าง ผู้ผลิตจะให้ความหมาย ความรู้มีโครงสร้างอยู่ 2 ระดับ คือ โครงสร้างส่วนบนของความรู้ ได้แก่ Idea ปรัชญา หลักการ อุดมการณ์ โครงสร้างส่วนล่างของความรู้ ได้แก่ ภาคนปฏิบัติการณ์ของความรู้ คือองค์ความรู้ที่แสดงในรูปของข้อเขียน สัญลักษณ์ การแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เช่น ศิลปะ การเดินขบวนทางการเมือง โครงสร้างส่วนล่างของความรู้มีโครงสร้างระดับลึก คือความหมาย (Significant) ความรู้และอำนาจเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะถูกผลิตและเคลือบไว้ภายใต้รูปแบบ 2 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบที่แสดงออกถึงความรุนแรง ได้แก่ความรู้ทางการปราบปราม การทหาร การควบคุม นักโทษ อาชญวิทยา การสงคราม จิตเวชศาสตร์

2. รูปแบบที่แสดงออกถึงความไม่รุนแรง แต่แฝงไว้ด้วยความรุนแรง ได้แก่ความรู้ทางด้านสื่อสารมวลชน การโฆษณา การตลาด ทฤษฎีบริหารธุรกิจ ทฤษฎีทางการเมือง ความรู้ทางการศึกษา การพัฒนาและทุกสิ่ง ที่ใช้การครอบงำความคิด ผ่านปฏิบัติการทางการสร้างความรู้เพื่อกีดกัน/เบียดขับ/ควบคุมมนุษย์

ความรู้ภายใต้บริบทเฉพาะ (Situated Knowledge) คือความรู้ที่มีความเฉพาะเจาะจงไปที่บางบริบท บางสถานการณ์ ให้ลองจินตนาการถึงหีดสองพันธุ์ที่ขึ้นอยู่คนละฟากของภูเขา พันธุ์หนึ่งสามารถรับประทานได้ อีกพันธุ์หนึ่งเป็นเห็ดมีพิษ เมื่อข้ามขอบเขตนั้น ไปอีกฝั่งหนึ่ง การใช้ความรู้ที่ขึ้นกับขอบเขตเดิม อาจทำให้อุดตาย หรือไม่ก็เกิดอันตรายจากพิษได้

กระบวนการสร้างความรู้อย่าง เช่น การลองผิดลองถูก หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์ มักก่อให้เกิดความรู้ที่อยู่ภายใต้บริบทเฉพาะ ประโยชน์หนึ่งของกระบวนการวิทยาศาสตร์ คือทฤษฎีที่ได้จากระเบียบ วิธีนี้มักจะอิงกับบริบทเฉพาะน้อยกว่าวิธีอื่นๆ

ความรู้ภายใต้บริบทเฉพาะมักแฝงอยู่ในภาษา วัฒนธรรม หรือประเพณี นักวิพากษ์ลัทธิจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม กล่าวว่าการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมเดียว ทำให้ความรู้ท้องถิ่นบางอย่าง ถูกทำลายลง

2.1.3 ผลงานการทดลอง

Wolfgang Kohler (1887-1967) ได้ทำการทดลองกับลิงชิมแปนซี โดยขังลิงไว้ในกรงนอกกรงแขวนกล้วยไว้หนึ่งหวีให้พ้นช่วงแขนของลิง ภายในกรงมีลังหลายใบมีขนาดต่างๆ กัน ตั้งอยู่ แต่ถ้าลิงยืนบนลังเหล่านั้นแต่ละใบ จะไม่สามารถเอื้อมแขนไปถึงกล้วยได้ ลิงจะต้องหาวิธีการต่างๆ ในขั้นแรกลิงได้หาวิธีนำกล้วยมากินแบบลองผิดลองถูกอยู่พักหนึ่ง แต่ในทันทีที่มันก็คิดหาวิธีขึ้นได้โดยการนำลังมาซ้อนกันหลายๆ ใบทำให้สูงขึ้น เมื่อมันขึ้นไปบนลังใบสุดท้ายจึงสามารถหยิบกล้วยมากินได้ การทดลองกับลิงชิมแปนซีอีกตัวหนึ่ง Kohler ได้ใส่ไม้ไว้ 2 อัน ซึ่งสามารถนำมาต่อให้ยาวเป็นอันเดียวได้ หลังจากลิงได้ลองผิดลองถูกมาหลายๆ ครั้งแล้วในที่สุดมันก็เอาไม้ 2 อันนั้นมาต่อกันและสอยเอากล้วยมากินได้ Kohler จึงสรุปว่า การกระทำของลิงไม่ได้เพียงแค่เคาะส้ม หรือลองผิดลองถูก แต่ยังเป็นการหยั่งเห็นในทันทีทันใดว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร สรุปได้ว่าการนำสิ่งที่รับรู้ รับฟังมาสังเคราะห์เป็นความรู้ เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ เพื่อให้ได้ผลประโยชน์สูงสุดต่อผู้รับรู้ เป็นพื้นฐานของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม

2.1.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความรู้ของชุมชนที่มีต่อโครงการ หรือกิจกรรมใด มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนต้องได้รับทราบความเป็นมาของโครงการ หรือกิจกรรมนั้นๆ การได้รับทราบข่าวสารจากสื่อ ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ ถึงระดับมากพอที่จะแสดงเจตคติได้ตรงประเด็น เป็นเพียงการวิจารณ์ตามที่ได้รับมาจากสื่อ เกิดความแปลกแยกของการแสดงความคิดเห็น ทั้งด้านบวกและด้านลบตามแต่ผู้นำกลุ่มจะชักนำไป งานวิจัยที่เกี่ยวกับความรู้นำเสนอได้พอสังเขป ดังนี้

นรินทร์ นักฟ่อน (2534) ศึกษาวิจัย เรื่องความรู้และความตระหนักของนักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคสมุทรสงครามที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยวิทยาลัยไม่มีการสอนหลักสูตร เรื่องสิ่งแวดล้อมและนักศึกษาไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมใดๆ แต่นักศึกษาได้รับข่าวสารจากสื่อและเคยเรียนมาบ้างเมื่อครั้งเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษามีความรู้และความตระหนักต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับกลาง

จารุวรรณ สกุลฤๅ (2543) ศึกษาวิจัย เรื่องความรู้ความเข้าใจการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตยในระบอบรัฐสภาและค่านิยมทางการเมืองของนิสิตนักศึกษา มหาวิทยาลัยเขต กรุงเทพมหานคร พบว่า นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจการปกครองระบอบประชาธิปไตยอยู่ใน ระดับกลาง ค่านิยมทางการเมืองอยู่ในระดับกลางเช่นกันและที่ควรนำมาเป็นปัญหาสำคัญของ สังคมก็คือการให้ความรู้

สมพงษ์ กระต่ายทอง (2545) ศึกษาวิจัย เรื่องความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและพฤติกรรม ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของครูวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา สังกัดโรงเรียนมัธยมศึกษา กรมสามัญศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร โดยแยกการวิจัยเป็น 3 ด้าน คือความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อม ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรร้อยละและความรู้เกี่ยวกับภาวะมลพิษ ผลวิจัยพบว่า ครูวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาดังกล่าว มีผลรวมความรู้ทั้ง 3 ด้านอยู่ในระดับระดับน้อยและ พฤติกรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับต่ำมาก

2.2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเรื่องเจตคติ

2.2.1 แนวคิดเรื่องเจตคติของชุมชนต่อโครงการกระแสไฟฟ้าเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน

เจตคติ คือความรู้สึก ความคิดเห็น อารมณ์ภายในและเจตนาารมณ์ที่แสดงออกมภายนอก เกิดจากความรู้และสถานการณ์ที่ได้รับมาจะสร้างเจตคติให้คงอยู่ตลอดไป จนกว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่และสถานการณ์เปลี่ยนไป หรือได้แสดงเจตคตินั้นออกไปแล้ว ผลของเจตคติชุมชนมิได้ทั้งแนวรับและแนวต้าน ดังนั้นผลจากการศึกษาเจตคติของชุมชนต่อโครงการ

กระเช้าไฟฟ้าเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน ผู้บริหารโครงการที่ดีต้องสามารถสลายแนวต้านให้ลดลงได้ หรือเปลี่ยนแนวต้านให้กลายเป็นแนวรับโดยใช้วิธีการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ซึ่งมีแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติ (วินัย วิระวัฒนานนท์, 2523) ดังนี้

1. การวางเงื่อนไข (Operant) แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐาน ที่ว่าการจูงใจ (Reinforcement) หรือเงื่อนไขบางประการเป็นปัจจัยที่สามารถทำให้เจตคติเปลี่ยนแปลงได้
2. ความขัดแย้ง (Cognitive Dissonance) เมื่อบุคคลมีความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ขัดแย้งกับบุคคลอื่นๆ ก็จะทำให้บุคคลนั้น เกิดความไม่แน่ใจในความคิดและเจตคติของตนเอง อันอาจทำให้เจตคติเปลี่ยนไปได้
3. การยอมรับตนเอง (Self Perception) บุคคลย่อมมีความเชื่อเกี่ยวกับตนเอง เช่นเดียวกับที่คนอื่นเขามองตนเอง นั่นคือบุคคลมักจะอิงความคิดของตนหรือการกระทำของตน กับความคิดของคนอื่นๆ อยู่มาก
4. การสื่อความหมาย (Communication) การสื่อความหมายที่มีประสิทธิภาพ ย่อมทำให้ผู้ฟังคล้อยตามและกลายเป็นความเชื่อ หรือเจตคติที่เกิดขึ้นใหม่ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้พูด วิธีการพูดและตัวผู้ฟัง
5. การซึมซับของข้อมูล (Information Integration) การนำเอาความรู้ หรือข้อมูลที่ได้รับมาใหม่ เข้าไปผสมกลมกลืนกับความรู้ที่มีอยู่เดิม อาจทำให้เจตคติเกิดการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ก็ได้

เจตคติเป็นเรื่องของความพร้อมที่จะแสดงออกมีส่วนประกอบของความรู้ ความเข้าใจกับอารมณ์ เป็นสภาวะที่เกิดความพร้อมทางจิตเพื่อการตัดสินใจ มีส่วนประกอบจากความรู้และประสบการณ์ การมีเจตคติทั้งการแสดงออกและการตัดสินใจต้องมีความรู้เป็นส่วนประกอบ การทำการวิจัยเรื่องเจตคติเป็นการประเมินความรู้สึก ของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง การประเมินผลจะไร้ค่าในกรณีที่บุคคลไม่ได้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีผลกระทบ หรือสถานการณ์นั้นและขาดความรู้

2.2.2 ความหมายของเจตคติ

Allport (1962) กล่าวว่า เจตคติเป็นสภาวะความพร้อมทางด้านจิต ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ สภาวะความพร้อมนี้จะเป็แรงที่กำหนดทิศทางของปฏิกิริยาของบุคคลที่จะมีต่อบุคคล สิ่งของ หรือสภาพที่เกี่ยวข้อง (อ้างอิงจาก วงพักตร์ ภูพินศรีและศิรินันท์ ดำรงพล, 2534. หน้า 218) ซึ่งเจตคติเป็นลักษณะภายในจิตใจ ที่แสดงออกในแง่ของอารมณ์ที่มีต่อสิ่งนั้นๆ

Thurstone (1964) กล่าวว่าเจตคติ หมายถึงผลรวมทั้งหมดของมนุษย์ที่เกี่ยวกับระดับความมาก-น้อยของความรู้สึก ในด้านบวกและในด้านลบที่มีต่อสิ่งต่างๆ ความรู้สึกเหล่านี้สามารถบอกความแตกต่างของบุคคลว่าเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย (อ้างอิงจาก ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2543. หน้า 3) ความคิดเห็น ความกล้าต่อบางสิ่งบางอย่าง การแสดงออกด้านคำพูด เช่นความคิดเห็นเป็นสัญลักษณ์ของเจตคติ ซึ่งสามารถวัดได้โดยวัดความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้าต่างๆ

Ernest (1971) กล่าวว่าเจตคติ เป็นสภาวะความพร้อมในการตัดสินใจ ที่จะตอบสนองต่อเป้าหมาย แนวคิด หรือสถานการณ์ เจตคติประกอบด้วยสิ่งสำคัญสองอย่าง คือความรู้ ความเข้าใจ กับอารมณ์

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ให้ความหมายว่า เป็นแบบอย่างของความรู้สึก ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ขัตติยา กรรณสูต (2516) ให้ความหมายไว้ว่า คือความรู้สึกที่คนเรามีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือหลายสิ่ง ในลักษณะที่เป็นอัตวิสัย (Subjective) อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้น หรือการแสดงออกที่เรียกว่าพฤติกรรม

สุชา จันทร์เอมและสุรางค์ จันทร์เอม (2520) ให้ความหมายเจตคติ คือความรู้สึก หรือท่าทีของบุคคลที่มีต่อบุคคล วัตถุสิ่งของ หรือสถานการณ์ต่างๆ ความรู้สึก หรือท่าทีจะเป็นไปในการทำงานที่พึงพอใจ หรือไม่พอใจ เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยก็ได้

สงวนศรี วิรัชชัย (2527) ให้ความหมายของเจตคติ ว่าเป็นสภาพความคิด ความเข้าใจ และความรู้สึกเชิงประเมินที่มีต่อสิ่งต่างๆ (วัตถุ สถานการณ์ ความคิด ผู้คน ฯลฯ) ซึ่งทำให้บุคคลมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งนั้น ในลักษณะเฉพาะตัวตามทิศทางของทัศนคติที่มีอยู่

ชม ภูมิภาค (2516) กล่าวว่าเจตคติ คือวิถีทางที่บุคคลเกิดความรู้สึกต่อบางสิ่งบางอย่าง การให้คำจำกัดความเช่นนี้มีใช้จำกัดความเชิงวิชาการมากนัก แต่หากจะพิจารณา โดยละเอียดแล้ว พอมองเห็นความหมายของมันลึกซึ้งชัดเจนพอๆ เมื่อพูดว่า คือความรู้สึกต่อสิ่งนั้นก็หมายความว่าเจตคตินั้นมีวัตถุ วัตถุที่เจตคติจะมุ่งตรงต่อนั้นจะเป็นอะไรก็ได้ อาจจะเป็นบุคคล สิ่งของ สถานการณ์ นโยบาย หรืออื่นๆ อาจจะเป็นได้ทั้งนามธรรมและรูปธรรม ดังนั้นวัตถุแห่งเจตคตินั้นอาจจะเป็นอะไรก็ได้ที่คนรับรู้ หรือคิดถึง ความรู้สึกเช่นนี้อาจจะเป็นในด้านการจงใจ หรืออารมณ์ และเช่นเดียวกันแรงจูงใจแบบอื่นๆ ก็ดูได้จากพฤติกรรม ตัวอย่างเช่นเจตคติต่อศาสนา หากเป็น เจตคติที่ดีเราจะเกิดความเคารพในวัด เราจะเกิดความรู้สึกว่าศาสนา หรือวัดนั้นจะเป็นสิ่งจรรโลงความสงบสุข เรายินดีบริจาคทำบุญร่วมกับวัด เราจะพูดได้อีกอย่างหนึ่ง ว่าเป็นความพร้อมที่จะถูกกระตุ้นด้วยวัตถุ

นอกจากนี้การกระทำต่างๆ ของคนนั้นมักถูกกำหนดด้วยเจตคติ ที่จะตัดสินใจว่าจะบริจาคเงินแก่วัดสักเท่าใดนั้นย่อมมีปัจจัยต่างๆ เข้าเกี่ยวข้อง เช่นชอบชมการ รายได้ตนเองดีขึ้น เห็นความสำคัญของเจตคติ คือสภาพความรู้สึกทางด้านจิตใจ ที่เกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ ของบุคคลอันเป็นผลทำให้เกิดมีท่าที หรือมีความคิดเห็นรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในลักษณะที่ชอบหรือไม่ชอบเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย เจตคติมี 2 ประเภท คือเจตคติทั่วไปและเจตคติเฉพาะอย่าง

Collins (1970) ให้ความหมายเจตคติ คือการที่บุคคลตัดสินใจในสิ่งต่างๆ ว่าดี ไม่ดี เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ยอมรับได้ ยอมรับไม่ได้

Rokeach (1970) ให้ความหมายเจตคติ ว่าเป็นการผสมผสาน หรือจัดระเบียบของความเชื่อที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือสถานการณ์หนึ่งสถานการณ์ใด ผลรวมของความเชื่อที่เกิดขึ้นนี้ จะเป็นตัวกำหนดแนวทางของบุคคล ในการที่จะมีปฏิกิริยาตอบสนองในลักษณะที่ชอบ หรือไม่ชอบ

Belkin and Hkydell (1979) ให้ความหมายเจตคติ คือแนวโน้มน้ำที่บุคคลจะตอบสนอง ในทางที่เป็นความพอใจ ไม่พอใจ ต่อผู้คน เหตุการณ์และสิ่งต่างๆ อย่างสม่ำเสมอและคงที่

เชดสัคคี โฆวาสินธ์ (2520) กล่าวว่า เจตคติ (Attitude) คือความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งต่างๆ อันเนื่องมาจากความรู้ ประสบการณ์และเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรม หรือแนวโน้มน้ำที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้นๆ ไปในทิศทางหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นไปในทางสนับสนุน หรือคัดค้านก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขบวนการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบวิธีของสังคม ซึ่งเจตคตินี้จะแสดงออก หรือปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในกรณีที่สิ่งเร้านั้นเป็นสิ่งเร้าทางสังคม

โชคชัย ใจแน่น (2547) สรุปเรื่องเจตคติไว้ว่าเจตคติ หมายถึงท่าที ความรู้สึก หรือความคิดเห็นของบุคคล ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันอาจเป็นบุคคล วัตถุ สถานการณ์ ซึ่งความรู้สึก หรือความคิดเห็นนั้นเป็นไปได้อย่างสนับสนุน หรือคัดค้านก็ได้และเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรม หรือแนวโน้มน้ำที่จะตอบสนองต่อสิ่งนั้นๆ ในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง

สุรางค์ โคว์ตระกูล (2544) กล่าวว่าเจตคติ คือแนวโน้มน้ำที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม สมองตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม หรือสิ่งเร้าซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งคน วัตถุ สิ่งของ หรือความคิดที่อาจจะเป็นบวกหรือลบ ถ้าเป็นบวกก็จะมีพฤติกรรมที่จะเผชิญกับสิ่งนั้น ถ้าเป็นลบก็จะหลีกเลี่ยงสิ่งนั้น ลักษณะของเจตคติ เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการ ได้รับประสบการณ์จากสิ่งรอบตัว เกิดจากการเรียนรู้และหล่อหลอมให้มีความคิด การตอบสนองชอบหรือไม่ชอบสิ่งนั้นๆ และให้ความหมายขององค์ประกอบของเจตคติ ไว้ว่าประกอบด้วย องค์ประกอบที่หนึ่ง ด้านความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งนั้น รู้คุณและโทษเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ว่าดี หรือไม่ดี ถ้าบุคคลนั้นมีความเชื่อว่าสิ่งนั้นดี บุคคลนั้นก็มีเจตคติต่อสิ่งนั้นว่าดีและในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลนั้นมีความเชื่อว่าสิ่งนั้นไม่ดี ก็จะมี

มีเจตคติต่อสิ่งนั้นว่าไม่ดี องค์ประกอบที่สอง คือด้านอารมณ์ ได้แก่ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบในสิ่งนั้นซึ่งก่อให้เกิดเจตคติ ความรู้สึกรัก หรือเกลียดต่อบุคคล หรือสิ่งนั้นและองค์ประกอบที่สาม คือด้านพฤติกรรม ได้แก่การประพฤติ หรือการแสดงออกของบุคคลที่เขามีความรู้สึกต่อบุคคลหรือสิ่งต่างๆ

สุชา จันทรเอนและสุรางค์ จันทรเอน (2520) กล่าวว่า ทักษะของบุคคลนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้เนื่องมาจาก

1. การชักชวน (persuasion) ทักษะนี้จะเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงใหม่ได้หลังจากที่ได้รับคำแนะนำนอกเล่า หรือได้รับความรู้เพิ่มพูนขึ้น
2. การเปลี่ยนแปลงกลุ่ม (group change) ช่วยเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลได้
3. การโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) เป็นการชักชวนให้บุคคลหันมาสนใจ หรือรับรู้ โดยการสร้างสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ ขึ้น

ชม ภูมิภาค (2516) ได้อธิบายว่า เจตคติเปลี่ยนแปลงได้ซึ่งปัจจัยที่จะช่วยให้เจตคติเปลี่ยนแปลงได้มีหลายประการเช่น

1. ความกดดันของกลุ่ม (group pressure) หากกลุ่มจะสามารถให้รางวัล หรือลงโทษได้ย่อมจะมีแรงกดดันมาก ในการที่จะกดดันทิศทางเจตคติของเรา สิ่งช่วยๆที่เป็นรางวัลนั้น ได้แก่การเลื่อนตำแหน่งการงาน สัญลักษณ์ของการยอมรับนับถือ เป็นต้น ส่วนสิ่งช่วยๆเป็นการลงโทษ เช่น การเสียเพื่อนฝูง เสียชื่อเสียง เสียตำแหน่ง เป็นต้น ยิ่งมีความผิดปกติไปจากกลุ่มเท่าใด แรงบีบบังคับของหมู่มีมากเท่าใด ยิ่งหมู่กลุ่มนั้นกดดันมากเท่าใด หรือยิ่งต้องการเป็นสมาชิกของหมู่ใด แรงบีบบังคับของหมู่ย่อมมีมากเท่านั้น หรือยิ่งหมู่กลุ่มต้องการเรามากเท่าใด กลุ่มก็ยิ่งต้องการให้เราปฏิบัติตามมาตรฐานของกลุ่มเท่านั้น กลุ่มที่มีเกียรติศักดิ์ หรือศักดิ์ศรีต่ำในหมู่ อาจจะกระทำผิดแปลกไปได้บ้าง แต่ยังมีตำแหน่งสูง หรือศักดิ์ศรีสูงแล้ว กระทำผิดมาตรฐานเพียงนิดเดียว แรงกดดันของหมู่จะเกิดขึ้นทันที เพื่อให้ปฏิบัติตามแนว

นอกจากนี้แรงกดดันของกลุ่มจะมีมากก็คือการที่ไม่มีมาตรฐานอื่นที่จะปฏิบัติ หรือมีน้อย ทางที่จะเลือก หรือเราไม่มีความรู้มากมายนักในเรื่องนั้น บุคคลมักจะเปลี่ยนความคิดเห็นหรือเจตคติหากกลุ่มของเขาที่ยึดอยู่เปลี่ยนแปลงไป ตัวอย่างเช่นกรรมกร แรกๆ อาจไม่สนใจกันรวมเป็นสมาคม แต่ต่อมาหากรู้ว่าคนอื่นๆ ในกลุ่มรับฟังความคิดเห็นนั้น เขาก็อาจเปลี่ยนความคิด ยิ่งกลุ่มมีความเป็นเอกภาพเท่าใด แรงกดดันของกลุ่มยิ่งมีผลเท่านั้น เรื่องอำนาจของความกดดันของกลุ่มอันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น อาจจะเป็นไปได้ 4 กรณีคือ

เราอาจปฏิเสธบรรทัดฐานของกลุ่มและยึดมั่นในเจตคติของเราและเราอาจจะก้าวร้าวยิ่งขึ้นหากเราเชื่อว่ากลุ่มไม่มีผลบีบบังคับเรามากนัก หรือเรามีความภักดีต่อกลุ่มอื่นมากกว่า

เราอาจจะไม่เปลี่ยนแปลงต่อเจตคติของเรา แต่เราปฏิบัติตามกลุ่ม เพราะเหตุผลภายนอกอย่างอื่น โดยถือว่าเป็นส่วนตัวและเราไม่เห็นด้วย แต่ส่วนรวมทำเช่นนั้นก็ต้องปฏิบัติตาม

เราอาจยอมรับบรรทัดฐานของกลุ่มเพียงผิวเผิน ภายในส่วนลึกของจิตใจเราไม่ยอมเปลี่ยนแต่พอเราออกไปอยู่กับกลุ่มอื่น เราจะได้เห็นว่าเราเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

เราอาจจะนำเอาบางส่วนของบรรทัดฐานของกลุ่ม มาผนวกกับความเชื่อของเราและปฏิบัติบางส่วน

2. ประสบการณ์ที่น่าพึงพอใจ หรือไม่น่าพึงพอใจ เราอาจเปลี่ยนแปลงเจตคติไปได้เมื่อได้รับประสบการณ์ที่น่าพอใจ หรือไม่น่าพอใจ เช่นนายแดงเข้าทำงานบริษัทหนึ่ง เพราะเขาเชื่อว่าจะมีความก้าวหน้า แต่พบว่าหัวหน้าของเขาเป็นคนขี้ใจหนาก เมื่อเขาเกิดเสนอความคิดเห็นดีๆ เพื่อปฏิบัติหัวหน้าอาจจะเห็นว่าการเสนอแนะของเขาเช่นนั้น ทำให้ฐานะของเขาสั่นคลอนและนอกจากนั้นยังทราบดีว่าเพื่อนร่วมงานของเขา ไปฟ้องแก่หัวหน้างานบ่อยๆ เขาจึงอาจเปลี่ยนเจตคติไปอีกแบบหนึ่ง คือมองไม่เห็นความก้าวหน้าในการทำงานกับบริษัทนี้ เช่นนี้เป็นต้น

3. อิทธิพลของกลุ่มบุคคลที่มีชื่อเสียง บุคคลที่มีชื่อเสียงในความหมายนี้ อาจจะเป็นเพื่อนซึ่งเรานับถือความคิดของเขา หรืออาจจะเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านความพิเศษต่างๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในเรื่องนี้ก็คือการโฆษณา ซึ่งมักจะใช้คนมีชื่อเสียงไปยุ่งเกี่ยว เช่นดารากาพยนตร์ชื่อดังคนนั้น ใช้สบูยี่ห้ออื่นๆ เป็นต้น

2.2.3 องค์ประกอบของเจตคติ

องค์ประกอบของเจตคติที่มีอยู่ 3 ประการ คือ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2509)

1. การรู้ (Cognition) ประกอบด้วย ความเชื่อของบุคคลที่มีต่อเป้าหมายเจตคติ เช่นทัศนคติต่อลัทธิคอมมิวนิสต์ สิ่งสำคัญขององค์ประกอบนี้ก็คือจะประกอบด้วยความเชื่อที่ได้เคยประเมินค่าแล้วว่าน่าเชื่อถือ หรือไม่น่าเชื่อถือ ดี หรือไม่ดีและยังรวมไปถึงความเชื่อในใจว่าควรจะมีปฏิกิริยาตอบโต้อย่างไร ต่อเป้าหมายทัศนคตินั้นจึงจะเหมาะสมที่สุด ดังนั้นการรู้และแนวโน้มพฤติกรรมจึงมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด

2. ความรู้สึก (Feeling) หมายถึง อารมณ์ที่มีต่อเป้าหมายเจตคตินั้น เป้าหมายจะถูกมองด้วยอารมณ์ชอบ หรือไม่ชอบ ถูกใจ หรือไม่ถูกใจ ส่วนประกอบด้านอารมณ์ ความรู้สึกนี้เองที่ทำให้บุคคลเกิดความตึงเครียด ซึ่งอาจกระตุ้นให้มีปฏิกิริยาตอบโต้ได้ หากมีสิ่งขัดกับความรู้สึกมากระทบ

3. แนวโน้มพฤติกรรม (Action Tendency) หมายถึง ความพร้อมที่จะมีพฤติกรรมไปในทางที่สอดคล้องกับเจตคติ ถ้าบุคคลมีเจตคติที่ดีต่อเป้าหมายเขาจะมีความพร้อมที่จะเกิดมี

พฤติกรรมช่วยเหลือ หรือสนับสนุนเป้าหมายนั้น ถ้าบุคคลมีเจตคติในทางลบต่อเป้าหมายเขาก็จะมีความพร้อมที่จะมีพฤติกรรมทำลาย หรือทำร้าย เป้าหมายนั้นเช่นกัน

2.2.4 ลักษณะของเจตคติ

ทิตยา สุวรรณชฎ (2520) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของเจตคติ 4 ประการ คือ

1. เจตคติ เป็นสภาวะก่อนที่พฤติกรรมได้ตอบ (Predisposition To Respond) ต่อเหตุการณ์ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ หรือจะเรียกว่าสภาวะพร้อมที่จะมีพฤติกรรมจริง
2. เจตคติ จะมีความคงตัวอยู่ในช่วงระยะเวลา (Persistence Overtime) แต่มิได้หมายความว่า จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง
3. เจตคติ เป็นตัวแปรหนึ่ง นำไปสู่ความสอดคล้องระหว่างพฤติกรรม ความรู้สึก นึกคิด ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกโดยวาจา หรือการแสดงความรู้สึก ตลอดจนการที่จะต้องเผชิญ หรือหลีกเลี่ยงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
4. เจตคติ มีคุณสมบัติของแรงจูงใจ ในอันที่จะทำให้บุคคลประเมินผล หรือเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งหมายความต่อไปถึงการกำหนดทิศทางของพฤติกรรมจริง เจตคตินับว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการทำงานอย่างหนึ่ง นอกจากความพร้อมและการจูงใจ บุคคลที่มีเจตคติที่ดีต่อการทำงานจะช่วยให้งานได้ผล ทั้งนี้เพราะเจตคติเป็นต้นกำเนิดของความคิดและการแสดงการกระทำออกมานั่นเอง

กล่าวโดยสรุปเจตคติ เป็นลักษณะทางจิตของบุคคลที่เป็นแรงขับแรงจูงใจของบุคคลให้แสดงพฤติกรรมที่จะแสดงออกไปในทางต่อต้าน หรือสนับสนุนต่อสิ่งนั้น หรือสถานการณ์นั้น ถ้าทราบทัศนคติของบุคคลใดก็สามารถทำนายพฤติกรรมของบุคคลนั้นได้ โดยปกติคนเรามักแสดงพฤติกรรมในทิศทางที่สอดคล้องกับทัศนคติที่มีอยู่ อย่างไรก็ตามเจตคติเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะมีลักษณะที่ค่อนข้างถาวรและคงทน ความรังเกียจเดียดฉันท์ที่เรารู้ในวัยเด็กอาจจะคงอยู่ต่อไปจนชั่วชีวิต เจตคติทางการเมือง ศาสนาและอื่นๆ มักจะมีความคงทนเป็นอันมาก สาเหตุที่ทำให้เจตคติบางอย่างมีความคงทนอาจมีสาเหตุดังต่อไปนี้

1. เนื่องจากเจตคตินั้นเป็นแนวทางปรับตัวได้อย่างพอเพียง คือทราบใดที่สถานการณ์นั้นยังสามารถจะใช้เจตคติเช่นนั้นในการปรับตัวอยู่ เจตคตินั้นก็จะยังคงไม่เปลี่ยนแปลง แต่เนื่องจากไม่สามารถที่จะใช้เจตคติได้เนื่องจากสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เจตคตินั้นก็มักจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่นในสหรัฐอเมริกาคนส่วนใหญ่มักจะคัดค้านการช่วยเหลือของรัฐบาลอย่างรุนแรง แต่พอเกิดเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง ก็อาจจะรับความช่วยเหลือของรัฐบาลมากขึ้น
2. เหตุที่เจตคติไม่เปลี่ยนแปลงง่ายๆ เพราะว่าผู้ที่มีเจตคตินั้นจะไม่ยอมรับรู้สิ่งยกเว้นใดๆ เหตุการณ์เช่นนี้เรียกว่า Selective Perception เช่นคนที่เกลียดขี้ว เกิดความคิดว่าพวกขี้วก็เหี้ยมเอา

รัดเอาเปรียบ ต่อมาเมื่อมาอยู่บ้านใกล้ๆ ทั้งๆ ที่ยิวคนนั้นแสนจะดี เป็นกันเองให้ความช่วยเหลือเราดี เจตคติของเรามีอยู่เดิมจะไม่ยอมรับรู้ความคิดของยิวเช่นนั้น ดังนั้นเจตคติจึงไม่เปลี่ยน

3. สาเหตุอีกอย่างหนึ่ง คือความภักดีต่อหมู่กลุ่มที่เราเป็นสมาชิก คนเราไม่อยากจะเชื่อว่าทรยศต่อพวก ตัวอย่างเช่นหญิงสาวถูกอบรมมาในครอบครัวซึ่งเคร่ง ไม่ยอมให้เล่นการพนันสูบบุหรี่ เพราะการกระทำเช่นนั้นครอบครัวถือว่าเป็นการกระทำมิใช่วิสัยสตรีที่ดีที่จะพึงกระทำ ต่อมาแม้ว่าจะมีโอกาสที่จะกระทำได้ แต่ไม่ทำเพราะเห็นว่าขัดต่อเจตคติของพ่อแม่ที่เคยสั่งสอนไว้

4. ความต้องการป้องกันตนเอง บุคคลที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงเจตคติที่เขามีอยู่เดิมนั้นอาจเนื่องจากเหตุผลที่ว่า หากเขาเปลี่ยนแปลงแล้วจะทำให้คนอื่นเห็นว่าเขาอ่อนแอ เช่นคนขายของเสนอวิธีการขายใหม่ให้หัวหน้า หัวหน้าเห็นว่าดีเหมือนกันแต่ไม่ยอมรับ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ทำให้คนอื่นเห็นหัวหน้าไม่มีความสามารถ

5. การได้รับการสนับสนุนจากสังคมนั้น คือการที่เราเชื่ออย่างนั้นมีเจตคติอยู่อย่างนั้น เรายังได้รับการสนับสนุนกับคนที่มีความเชื่ออย่างเดียวกับเราอยู่

เจตคติเกิดจากการเรียนรู้ของบุคคล ไม่ใช่เป็นสิ่งมีติดตัวมาแต่กำเนิด หากแต่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบสิ่งใดต้องภายหลัง เมื่อตนเองได้มีประสบการณ์ในสิ่งนั้นๆ แล้ว ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าเจตคติเกิดขึ้นจากเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

ชม ภูมิภาค (2517) ได้อธิบายเรื่องการเกิดเจตคติจึงมีหลายประการเช่น

1. ประสบการณ์เฉพาะ เมื่อคนเราได้รับประสบการณ์ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจจะมีลักษณะในรูปแบบที่ผู้ได้รับรู้สึกว่าได้รางวัล หรือถูกลงโทษ ประสบการณ์ที่ผู้รู้สึกเกิดความพึงพอใจย่อมจะทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อสิ่งนั้น แต่ถ้าเป็นประสบการณ์ที่ไม่เป็นที่พึงพอใจก็ย่อมจะเกิดเจตคติที่ไม่ดี

2. การสอน การสอนนั้นอาจจะเป็นทั้งแบบที่เป็นแบบแผน หรือไม่แบบแผนก็ได้ ซึ่งเราได้รับจากคนอื่น องค์การที่ทำหน้าที่สอนเรา มีมากมายอาทิ เช่นบ้าน วัด โรงเรียน สื่อมวลชนต่างๆ เรามักจะได้รับเจตคติที่สังคมมีอยู่และนำมาขยายตามประสบการณ์ของเรา การสอนที่ไม่เป็นแบบแผนนั้นส่วนใหญ่เริ่มจากครอบครัวตั้งแต่เด็กๆ มาแล้วพ่อแม่พี่น้องมักจะบอกเราว่าสิ่งนั้นไม่ดี สิ่งนี้ไม่ดี หรือใครควรทำอะไร มีความสำคัญอย่างไร การสอนส่วนมากเป็นแบบยึดทะนุและมักได้ผลดีเสียด้วยในรูปแบบการปลูกฝังเจตคติ

3. ตัวอย่าง (Model) เจตคติบางอย่างเกิดขึ้นจากการเลียนแบบในสถานการณ์ต่างๆ เราเห็นคนอื่นประพฤติ เราเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมคนอื่นออกมาเป็นรูปของเจตคติ ถ้าเรายอมรับนับถือหรือเคารพคนๆ นั้นเราก็มักยอมรับความคิดของเขาตามที่เรารู้ใจ เช่นเด็กชายแดงเห็นบิดาดูรายการกีฬาทางโทรทัศน์ประจำ เขาก็จะแปลความหมายว่ากีฬาเป็นที่น่าสนใจและจะต้องดู

หรือถ้าเขาเห็นพ่อแม่ระมัดระวังต่อชุดรับแขกในบ้าน มากกว่าของที่อยู่ในสนามหญ้าหลังบ้าน เขาก็จะเกิดความรู้สึกว่าของในบ้านต้องระวังรักษาเป็นพิเศษ ซึ่งการเรียนรู้เช่นนี้พ่อแม่ไม่จำเป็นต้องพูดว่าอะไรเลย เด็กจะเฝ้าสังเกตการณ์ปฏิบัติของพ่อแม่ต่อบุคคลอื่นอย่างถ่องแท้ จะเรียนรู้ว่าใครควรคบใครควรนับถือ ใครไม่ควรนับถือ

4. ปัจจัยเกี่ยวกับสถาบัน ปัจจัยทางสถาบันมีอยู่เป็นอันมากที่มีส่วนสร้างและสนับสนุนเจตคติของเรา ตัวอย่างเช่นการปฏิบัติตนในวัด ในโบสถ์ การแต่งกายของคนในสถานการณืทางสังคมต่างๆ เป็นสิ่งให้แนวเจตคติของคนเราเป็นอันมาก

สภาวะที่มีผลต่อการก่อเกิดของเจตคตินั้นมีหลายอย่าง อาทิเช่น

ประการแรกขึ้นอยู่กับสิ่งที่เราคิดว่าเราเป็นพวกเดียวกัน (Identification) เด็กที่ยอมรับว่าตนเองเป็นพวกเดียวกับพ่อแม่ ย่อมจะรับเจตคติของพ่อแม่ง่ายขึ้น หรือที่โรงเรียนหากเด็กถือว่าครูเป็นพวกเดียวกับตนเองย่อมจะรับความเชื่อถือเจตคติของครู

ประการที่สองขึ้นอยู่กับว่าเจตคตินั้น คนอื่นๆ เป็นจำนวนมากเชื่ออย่างนั้น หรือคิดอย่างนั้น (Uniformity) การที่จะมีเจตคติเข้ากลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้นั้น อาจจะมีสาเหตุอื่นอีก เช่น โอกาสที่จะได้รับเจตคติแตกต่างกันนั้น ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งหากไม่เห็นด้วยกับส่วนใหญ่ เกิดความรู้สึกว่าส่วนใหญ่ปฏิเสธตนเอง นอกจากนี้ประการที่สาม การที่มีเจตคติตรงกับคนอื่นทำให้การพูดติดต่อกับคนอื่นเข้าใจ เมื่อเจริญเติบโตจากเด็กเป็นผู้ใหญ่นั้น จะพบความแตกต่างของเจตคติมากมาย บ้านถือว่าเป็นแหล่งเกิดเจตคติตรงกันที่สุด แต่พอมีเพื่อนฝูงจะเห็นว่าเจตคติของเพื่อนฝูงและของพ่อแม่ของเขาแตกต่างกันบ้าง ภายในโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับการศึกษาชั้นสูง จะพบความแตกต่างของเจตคติมากมาย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเจตคติแรกๆ ที่ได้รับนั้นค่อนข้างจะคงทนถาวร เจตคตินั้นมักจะสามารถนำไปใช้กับสถานการณ์ใหม่ที่คล้ายกัน เช่นคนที่มีพ่อคุณันเข้มงวด เขาจะเกิดความมุงร้ายต่อพ่อ อาจจะคิดว่าผู้บังคับบัญชานั้นคุณันเข้มงวด และเกิดความรู้สึกมุงร้ายต่อผู้บังคับบัญชาก็ได้ หรือคนงานที่ไม่ชอบหัวหน้างานอาจจะนำความไม่ชอบนั้นไปใช้ต่อบริษัท หรือเกลียดบริษัทไปด้วย

2.2.5 หน้าที่ และประโยชน์ของเจตคติ

Katz (อ้างในนพมาศ 2534) มองว่าเจตคติมีประโยชน์ และหน้าที่ คือ

1. เป็นประโยชน์โดยการเป็นเครื่องมือปรับตัวและเป็นประโยชน์ในการใช้เพื่อทำการต่างๆ

2. ทำประโยชน์โดยการใช้อุปกรณ์ป้องกันสภาวะจิตใจ หรือปกป้องสภาวะจิตของบุคคล (Ego Defensive Function) เพราะความคิด หรือความเชื่อบางอย่างสามารถทำให้ผู้เชื่อ หรือคิดสบายใจ ส่วนจะผิดจะถูกเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

3. เจตคติทำหน้าที่แสดงค่านิยม ให้คนเห็นหรือรับรู้ (Value Expressive Function)

4. มีประโยชน์ หรือให้คุณประโยชน์ทางความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้คนและสิ่งต่างๆ

5. ช่วยให้บุคคลมีหลักการและกฎเกณฑ์ในการแสดงพฤติกรรม หรือช่วยพัฒนาค่านิยมให้กับบุคคล การที่บุคคลมีทัศนคติที่ดีต่อบุคคล สถานการณ์ต่างๆ ในสังคม จะเป็นสิ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถประเมินและตัดสินใจได้ว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะเหมาะสมและดีงาม

ดังนั้นอาจสรุปความหมายของเจตคติได้ คือความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดๆ ซึ่งแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในลักษณะของความชอบ ความไม่ชอบ เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ความพอใจ ความไม่พอใจต่อสิ่งใดๆ ในลักษณะเฉพาะตัวตามทิศทางของทัศนคติที่มีอยู่และทำให้จะเป็นตัวกำหนดแนวทางของบุคคลในการที่จะมีปฏิกิริยาตอบสนอง

2.2.6 งานวิจัยเกี่ยวกับเจตคติ

รัตนะ บัวสนธ์ (2544) ศึกษาวิจัย เรื่องวิถีชีวิต เจตคติและผลสัมฤทธิ์ของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวรที่ผ่านระบบการสอบคัดเลือกด้วยวิธีรับตรงและจากส่วนกลาง พบว่าเจตคติต่ออาจารย์ผู้สอนและมหาวิทยาลัยไม่แตกต่างกัน วิชของนักศึกษาต่อภาพรวมของมหาวิทยาลัยไม่แตกต่างกัน นิสิตต่างคณะกันต่อภาพรวมของมหาวิทยาลัยไม่แตกต่างกัน แต่เจตคติต่อกิจกรรมแตกต่างกัน เพศต่อภาพรวมของมหาวิทยาลัยแตกต่างกัน ในกรณีที่แตกต่างกันเกิดจากภาพย่อย เช่น เพศ ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน กิจกรรมของแต่ละคณะแต่ละสาขา ย่อมมีความแตกต่างกัน

มนัส บุญประกอบ (2545) ศึกษาวิจัย เรื่องความคิดเห็นและเจตคติของนิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์ พบว่า เจตคติของนิสิตต่อมหาวิทยาลัยและคณาจารย์อยู่ในระดับกลาง หากต้องการค่าของเจตคติของประชากร หรือกลุ่มตัวอย่างระดับสูง ควรใช้ข้อแนะนำการเปลี่ยนแปลงเจตคติ

2.3 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วม

2.3.1 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

การศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนจะทำให้ชุมชนได้แสดงออกทางอารมณ์ ความรู้สึก นึกคิดและความคิดเห็นต่างๆ ผู้บริหาร โครงการกระเช้าไฟฟ้าเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน จะสามารถรับรู้

ความต้องการของชุมชนได้ เมื่อชุมชนได้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง มีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าควรทำ หรือทำอะไร ก็จะเกิดการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หากได้เข้ามีส่วนร่วมในหลากหลายกิจกรรม มีการเสียสละในการพัฒนา ได้ลงมือปฏิบัติตามที่ตัดสินใจไว้ และมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินการ ก็จะเกิดความสำนึกว่าโครงการ หรือกิจกรรมนั้น เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรของชุมชน

สำหรับกรณีชุมชนกับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา สุชาดา จักรพิสูทธิ์ (2552) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม เริ่มเป็นที่รับรู้ของสังคมไทยในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ด้วยกระแสของการเมืองในโลกยุคใหม่ ที่มีทิศทาง de-centralize และเน้นไปในเรื่องสิทธิของพลเมืองทั้งในฐานะปัจเจกและในฐานะหน่วยทางสังคมกับการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการของชุมชนไทยที่คึกคักขึ้นจากความตื่นตัวต่อปัญหาและนโยบายประชานิยมเช่นกันที่วาทกรรม “การมีส่วนร่วม” ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม 2545 ที่ระบุว่า ในการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 8) และในกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้และการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันทางสังคมอื่น ความจริงก่อนหน้าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แนวทางการศึกษาไทยก็เริ่มให้ความสนใจต่อแนวทาง “บวร” หรือการประสานความร่วมมือในการจัดการเรียนรู้แก่เด็กและเยาวชน ระหว่างบ้าน-วัด-โรงเรียน เพียงแต่ยังไม่แพร่หลายและมีการปฏิบัติต่างๆ กันไปตามความเข้าใจ อีกทั้งยังมีปัญหาในระดับกระบวนการที่สนับสนุนโครงสร้างบริหารการศึกษาส่วนบนที่ยังไม่เข้าใจว่า การมีส่วนร่วม นั้น มีมิติที่มากกว่าการให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางความร่วมมือและความร่วมมือ นั้น มีความหมายแตกต่างจากการมีส่วนร่วมเกือบสิ้นเชิง รวมถึงการมองไม่เห็นลึกซึ้งถึงการเชื่อมโยงบทบาทของการศึกษาในระบบ กับการศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่เกาะเกี่ยวบูรณาการไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต (live Long Education) ตัวอย่างหนึ่งของปัญหาเชิงนโยบายต่อกระบวนการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาของสังคมคือข้อมูลที่แสดงว่าแม้แต่การจัดการศึกษาในระบบ โรงเรียนที่น่าจะเปิดการลงทุนแก่ภาคเอกชนก็กลับมีแนวโน้มลดลงเหลือเพียงร้อยละ 13 และเป็นสัดส่วนที่คงที่มากกว่า 10 ปี โดยมีแนวโน้มลดลงอีก สาเหตุเนื่องจากการขยายตัวของระบบการศึกษาโดยรัฐ ที่มีอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า รัฐควรดำเนินการจัดการศึกษาเอง จึงมีผลทำให้กฎหมาย ระเบียบและแนวปฏิบัติต่างๆ มีลักษณะของการกำกับควบคุม มากกว่าการส่งเสริม สนับสนุน ในขณะเดียวกัน องค์กรทางสังคมและชุมชนที่จัดการศึกษาเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจัดกระจายกันอยู่นั้น ก็มีแนวคิด ปรัชญาและเป้าหมายการศึกษาที่แตกต่างไปจากความรู้ ความเข้าใจของภาครัฐ เนื่องจากเป็นการศึกษาที่เน้นวิถีชีวิตและ

การปฏิบัติที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน ที่เรียกกันว่ากลุ่มการศึกษาทางเลือก (Alternative Education) การจัดการศึกษาโดยชุมชนเหล่านี้ จึงถูกกีดกันออกไปจากระบบการศึกษาไทยมาช้านาน แต่ก็น่ายินดีที่กระแสการปฏิรูปการศึกษาและหลักสูตรท้องถิ่นเริ่มหันมาให้ความสนใจและเปิดที่ทางแก่การเชื่อมโยงซึ่งกันและกันมากขึ้น สำหรับการมีส่วนร่วมของพ่อแม่และผู้ปกครอง ซึ่งถือเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาให้เยาวชน จากผลการวิจัยด้านครอบครัวในรอบ 30 ปีที่ผ่านมา ยืนยันเสมอมาว่าความสัมพันธ์ที่ดีและการช่วยเหลือกันระหว่างพ่อแม่ผู้ปกครองและโรงเรียนในการจัดการศึกษาให้แก่เด็ก นอกจากจะทำให้เด็กประสบความสำเร็จในด้านวิชาการแล้ว ยังมีส่วนช่วยให้เด็กมีพัฒนาการที่สมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม ที่นำไปสู่ความก้าวหน้าในชีวิตอนาคต เราจึงสรุปได้ว่าการกระจายอำนาจและการบริหารอย่างมีส่วนร่วมในทุกระดับ เป็นหลักการสำคัญที่สุดของเป้าหมายตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเปิดกว้างให้พ่อแม่ ผู้ปกครองชุมชน สถาบันทางสังคม ได้มีบทบาทเป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมให้แก่การศึกษาทุกระบบ หากแต่ยังหมายรวมถึงการเปิดที่ทางให้ชุมชน สถาบันทางสังคม ที่รวมเอาสถาบันครอบครัวไว้ด้วย ได้ปฏิบัติภารกิจตรงในการจัดการความรู้และจัดการศึกษาให้แก่ลูกหลานของตนเอง รวมถึงการที่สถาบันทางสังคมต่างๆ จะสร้างองค์กร หรือหน่วยงาน หรือสถาบันจัดการศึกษาที่หลากหลายแตกต่างไปจากระบบโรงเรียน ว่าเป็นทางเลือกแก่สังคมไทยด้วยอย่างไรก็ดี ในที่นี้เราจะมุ่งทำความเข้าใจ การมีส่วนร่วมในมิติที่เป็นไปได้มากที่สุด สำหรับสถานการณ์ในสังคมไทยปัจจุบัน นั่นคือการมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ระหว่างครอบครัว ชุมชนและโรงเรียน ในบริบทของการศึกษาในระบบก่อน

ชุมชนกับการมีส่วนร่วม ชุมชนในยุคปัจจุบันไม่ใช่ชุมชนตามความเข้าใจเดิมอีกต่อไป กล่าวคือไม่แต่เป็นชุมชนที่มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และอยู่ภายใต้วัฒนธรรมชุดเดียวกันเท่านั้น อีกทั้งไม่ใช่ชุมชนในความหมายที่เป็นหน่วยการปกครองของรัฐ หากแต่เป็นชุมชนแบบใหม่ที่อาจเรียกว่าชุมชนโดยเจตนา (Intentional Community) อันหมายถึงผู้คนจำนวนหนึ่งที่อาจอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ มารวมกลุ่มกันภายใต้เจตนาที่จะดำเนินกิจกรรม หรือภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันในระยะเวลาที่ต่อเนื่องกัน หากเรามองชุมชนในความหมายใหม่ดังกล่าวนี้ ก็จะพบว่ากลุ่ม สมาคมผู้ปกครอง หรือกลุ่มผู้รู้ท้องถิ่นและภาคีเครือข่ายที่โรงเรียนอาจเชื่อมโยงถึง ก็เป็นชุมชนอย่างหนึ่งนั่นเอง ดังนั้นชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์จึงอาจลำดับได้ดังนี้

1. ชุมชนในชนบท มีวัฒนธรรมเดิม เป็นระบบเครือญาติ อาชีพหลักทำการเกษตร พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ
2. ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท วัฒนธรรมผสม ทำการเกษตรรายย่อย ขายแรงงานและทำธุรกิจรายย่อย พึ่งเมือง พึ่งธรรมชาติ มีทั้งเครือญาติและกลุ่มความสัมพันธ์ใหม่

3. ชุมชนเมือง วัฒนธรรมใหม่ รับจ้าง หรือทำธุรกิจ ฟังพาดตลาด กลุ่มความสัมพันธ์ใหม่
4. ชุมชนโดยเจตนาหลากหลาย มีความสัมพันธ์แนวราบ ทำกิจกรรม ทำภารกิจร่วมกัน เป็นกลุ่มความสัมพันธ์ใหม่ในระยะเวลาหนึ่ง

สำหรับการมีส่วนร่วม เมื่อพิจารณาอย่างรอบด้าน เราจะพบว่ามีความหมายที่แตกต่างอย่างมากกับความร่วมมือ แต่คนมักสับสนและจัดวางเส้นแบ่งในทางปฏิบัติได้ยาก เพราะความร่วมมือ (Cooperation) นั้นหมายถึง การที่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นเจ้าของ หรือเจ้าภาพงาน หรือกิจกรรมนั้นๆ แล้วขอให้ฝ่ายอื่นๆ เข้าร่วม เช่นขอความร่วมมือด้านทรัพยากร สิ่งของ แรงงาน หรือเวลา ในการทำกิจกรรม มีลักษณะเกิดขึ้นเป็นครั้งๆ ไป ไม่มุ่งความต่อเนื่องและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เข้าร่วม แต่มุ่งจะให้กิจกรรมหรืองานนั้นเสร็จตามความต้องการของฝ่ายเจ้าของงาน เช่น โรงเรียนต้องการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เป็นโรงเรียน ISO 14000 ผู้บริหารก็เชิญผู้ปกครองประชุม เพื่อขอความร่วมมือ โดยแจ้งให้ทราบว่าส่วนของผู้ปกครองจะทำอะไรได้บ้าง เพื่อไปสู่ผลลัพธ์ดังกล่าว ความสัมพันธ์แบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม หากแต่เป็นเพียงความร่วมมือเท่านั้น แต่การมีส่วนร่วม (Participation) คือการที่องค์ประกอบต่างๆ ทั้งครู ผู้เรียน ผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชน หรือสมาชิกชุมชน มาร่วมกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการนั้นมีลักษณะของกระบวนการ (Process) มีขั้นตอนที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ (Learning) อย่างต่อเนื่อง มีพลวัต (Dynamic) คือมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ มีการแก้ปัญหา การร่วมกันกำหนดแผนงานใหม่ๆ เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้องของกิจกรรมที่จะทำ เช่นการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกัน ในประเด็นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน อาจมีภาคีและตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วม แตกต่างไปจากกิจกรรมค่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแค่กิจกรรมทั่วไป เนื่องจากหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วม นั้น คือการระดมความคิด ซึ่งคือการกระจายอำนาจอย่างหนึ่งกับความสัมพันธ์ที่เป็นแนวราบ เสมอภาคกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

2.3.2 หลักการและกระบวนการของการมีส่วนร่วมได้แก่

1. การระดมความคิด คือการคิดค้นและวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน ในลักษณะของการร่วมคิด มิใช่จากฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียว บนพื้นฐานความศรัทธาว่าทุกคน ที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นมีศักยภาพ
2. การวางแผน คือนำสิ่งที่ร่วมกันคิด มากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการร่วมกัน ด้วยการระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย (คน สิ่งของ งบประมาณ เวลา ฯลฯ)
3. การลงมือทำ คือการนำแผนงานที่ได้ไปร่วมกันทำหรือแบ่งงานกันรับผิดชอบ เพื่อให้เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่วางไว้

4. การติดตามประเมินผล คือร่วมกันติดตามผลงานที่ทำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น

5. การรับประโยชน์ร่วมกัน มีทั้งผลประโยชน์ทางรูปธรรม ที่ต้องการให้เกิดตามกิจกรรมที่ทำนั้นและผลประโยชน์โดยอ้อม แต่มีความสำคัญมาก คือการเรียนรู้จากการร่วมคิดร่วมทำและความสัมพันธ์ระหว่างภาคีที่พัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมที่สมานฉันท์เสมอภาคและเอื้ออาทรกันมากขึ้นเป็นลำดับ

บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนอาจมีได้ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมเป็นแหล่งเรียนรู้ เนื่องจากโรงเรียนย่อมตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนแบบใดแบบหนึ่งทำเลที่ตั้งของชุมชนและความเป็นมาในอดีต เช่นสภาพทางภูมิศาสตร์ หรือประวัติศาสตร์ของชุมชน เช่นการก่อตั้งชุมชน การดำรงอยู่ ความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก ผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลง เป็นต้น ล้วนเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่จะเสริมสร้างทักษะการคิดและทัศนคติที่เหมาะสมและสำนึกต่อชุมชนแก่เด็กและเยาวชน ได้แก่

แบบแผนการผลิตของชุมชน โครงสร้างทางระบบเศรษฐกิจ การเกษตรกรรม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทัศนคติของคนที่มีต่ออาชีพ เป็นต้น

วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งความเชื่อ ค่านิยม ระบบคุณค่า ภูมิปัญญา ของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ประดิษฐ์กรรม นวัตกรรม หรือการคิดค้นด้านการผลิตต่างๆ ของชุมชน ที่อาจพัฒนาหรือเป็นกรณีศึกษา

ผู้นำชุมชน หรือผู้รู้ในชุมชนย่อมมีผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โรงเรียนควรสร้างความสัมพันธ์เพื่อเกื้อหนุนร่วมมือกันต่อไป

2. ด้านการศึกษาทางเลือก หรือหลักสูตรท้องถิ่น เพราะชุมชนมีศักยภาพเต็มที่ ในขณะที่โรงเรียนมักมีข้อจำกัดเรื่องตัวครู หรือบุคลากร ในระบบที่จะจัดการศึกษาในหลักสูตรท้องถิ่น รวมถึงขาดแคลนองค์ความรู้ เพราะครูในระบบราชการมีความรู้วิชาการที่เน้นไปในเรื่องหลักสูตรที่รับใช้เศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เมื่อไม่มีตัวบุคคลในระบบที่เหมาะสม โรงเรียนก็มักเพิกเฉยต่อหลักสูตรท้องถิ่นไปเสีย แต่ถ้าหากโรงเรียนปรับเปลี่ยนความคิดใหม่ นำครูชาวบ้านเข้ามาทดแทนก็จะทำให้หลักสูตรท้องถิ่นมีชีวิตชีวา ปฏิบัติได้สอดคล้องกับความเป็นจริง ส่วนในเรื่องงบประมาณ วิธีการจัดการเรียนการสอน หรือรายละเอียดต่างๆ นั้น ก็จะคลี่คลายได้ ถ้าให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น

3. การมีส่วนร่วมจัดการเรียนการสอน ลักษณะนี้อาจเป็นไปได้ ตั้งแต่การเป็นครูชาวบ้าน วิทยากรท้องถิ่น สถานประกอบการ แหล่งความรู้ ศูนย์การเรียนรู้ สถาบันทางราชการ และ

ธุรกิจเอกชน อบต. วัด ฯลฯ โรงเรียนอาจส่งนักเรียนไปเรียนรู้โดยตรงภายในชุมชน เช่น ไปฝึกงาน ในสถานประกอบการ หรือไปเก็บข้อมูล วิจัย สัมภาษณ์ เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนจากคนเฒ่าคนแก่ หรือแม้แต่การให้กลุ่มผู้ปกครอง ชุมชนมีส่วนร่วมประเมินผลการจัดการศึกษาดังกล่าวนี้ด้วย รวมถึงมีส่วนร่วมวางแผนการศึกษา การออกแบบหลักสูตร ที่ต้องใช้องค์ความรู้ของชุมชนเป็นต้น โดยโรงเรียนสามารถประยุกต์ความรู้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในหลักสูตรวิชาต่างๆ ซึ่งเป็นไปได้ตั้งแต่การเป็นรหัสวิชา การทำรายงาน โครงการ สถิติ Portfolio ฯลฯ

4. การมีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ การจัดการ โครงการ การรณรงค์ การบริหาร หรือจัดหางบประมาณ ความร่วมมือ การบำเพ็ญประโยชน์ การเข้าร่วมดำเนินงานวาระพิเศษต่างๆ เช่นแผนงานรณรงค์ยาเสพติด โครงการอนุรักษ์พลังงาน เป็นต้น

5. การมีส่วนร่วมในระบบ Whole School Approach (WSA) ในสถานศึกษา หมายถึง การจัดระบบบริหารจัดการการเรียนการสอนทั้งด้านกายภาพและชีวภาพ ให้เหมาะแก่การเรียนรู้ร่วมกัน หรือก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้งภายในสถานศึกษาและจากชุมชน อาทิ การให้ชุมชนร่วมจัดจัดสิ่งแวดล้อม การฝึกอบรมแก่นักเรียน การจัดทำป้ายนิเทศ นิทรรศการ การจัดทำสื่อเสียงตามสาย เป็นต้น

เรายังอาจคิดค้นกระบวนการมีส่วนร่วมได้อีกมากมาย หากผู้จัดการทำงานร่วมกับชุมชน ชุมชนจะเป็นชุมพลังของโรงเรียนได้ไม่ยาก โดยโรงเรียนจะต้องทำให้การศึกษาข้ามพ้นไปจากห้องเรียนแบบเก่า ด้วยกระบวนการเรียนรู้และการทำกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วม ที่มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. มุ่งผลลัพธ์ของการเรียนรู้ (Learning Outcome) ที่นักเรียน ครู ผู้บริหาร ผู้นำชุมชน และภาคีต่างๆ จะเกิดความรู้ความเข้าใจในบางเรื่องบางปัญหาร่วมกัน มากกว่ากิจกรรมของการสร้างวัตถุ (เช่น จัดหาถังขยะ การปรับปรุงสวนหย่อม)

2. เน้นการมีส่วนร่วมและบทบาทของชุมชนกับโรงเรียนอย่างเสมอภาค สมานฉันท์ มิใช่กิจกรรมของโรงเรียนฝ่ายเดียว หรือมีชุมชนเข้าร่วมอย่างจำกัด หรือเป็นครั้งคราว

3. มีแนวโน้มของความยั่งยืนในระยะยาว สามารถขยายผลต่อเนื่องไปได้ มิใช่กิจกรรมระยะสั้น ที่ทำเสร็จสิ้นไปในช่วงเวลาเฉพาะหน้าเท่านั้น

4. มีเนื้อหาที่สัมพันธ์กับฐานชีวิต ฐานวัฒนธรรมและฐานทรัพยากรของชุมชน

5. เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงเข้ากับการเรียนการสอน มิได้แยกออกมาต่างหาก

6. เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะสร้างสรรค์ สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของ

ชุมชน

2.3.3 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมตามความหมายของสหประชาชาติหมายถึง กระบวนการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในกระบวนการต่างๆ คือ

1. กระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายทางสังคมและการจัดสรรทรัพยากรในการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย
2. กระบวนการปฏิบัติตามแผน หรือโครงการต่างๆ โดยสมัครใจ
3. การมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย 3 มิติ คือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าควรทำ หรือทำอย่างไร มีการเสียสละในการพัฒนาลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินการ

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531) อธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

การมีส่วนร่วมที่แท้จริง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบ โครงการ เริ่มตั้งแต่ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและความต้องการ ร่วมคิด และหาวิธีการแก้ปัญหา หรือสร้างสิ่งใหม่ๆ ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน หรือโครงการ ร่วมตัดสินใจ หรือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย หรือแผนงานให้บรรลุตามที่กำหนดไว้และร่วมควบคุมติดตาม ประเมินผล

การมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง เป็นการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน โดยเฉพาะเป็นเพียงการเข้าร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว

ศิโรตม์ พรหมวิหาร (2551) หลักการของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งควรประกอบด้วยกระบวนการดังนี้ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาและร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะว่าถ้าบุคคลในชุมชนยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและสาเหตุของปัญหาด้วยตัวของเขาเองแล้ว การจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ต่างๆ ก็ไม่อาจจะเอื้อประโยชน์ต่อบุคคลในชุมชนนั้นได้ เพราะบุคคลในชุมชนนั้นจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น สิ่งหนึ่งที่ผู้ให้ความรู้จะต้องยอมรับ คือบุคคลในชุมชนซึ่งเป็นผู้อยู่กับปัญหา จึงเป็นผู้ที่รู้จักปัญหาของชุมชนตนเองดีที่สุด แต่เขาจะมองปัญหานั้นได้ไม่ชัดเจน หรือเข้าไม่ถึงแก่นแท้ของปัญหา ต่อเมื่อมีบุคลากรซึ่งมาช่วยวิเคราะห์ชี้แนะ เขาจึงมองเห็นสาเหตุของปัญหาของตนได้เด่นชัดขึ้น ดังนั้นบุคคลในชุมชนจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อเรียนรู้ปัญหา และวิเคราะห์ปัญหาด้วยตนเอง รวมทั้งการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม เพื่อจะได้นำไปสู่การหาแนวทางแก้ปัญหาต่างๆ ต่อไป

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินกิจกรรม เมื่อบุคคลในชุมชนได้เรียนรู้ปัญหาของตนเองแล้ว ขั้นตอนต่อไปของการมีส่วนร่วม คือจะต้องให้บุคคลได้เรียนรู้ การวางแผนและดำเนินกิจกรรม การแสวงหาแหล่งทรัพยากรหรือความช่วยเหลือ เพื่อที่จะนำมาสนับสนุนกิจกรรมให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ นอกจากนี้บุคคลยังต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหาาร่วมกัน การแก้ปัญหาอาจจะกระทำได้หลายวิธี แต่จะมีวิธีที่ดีที่สุดในเรื่องดังกล่าว ดังนั้นผู้ให้ความรู้ซึ่งอยู่ในฐานะที่มีประสบการณ์มากกว่า จะต้องเป็นผู้คอยให้คำแนะนำจนกระทั่งบุคคลสามารถตัดสินใจได้ว่า จะเลือกใช้วิธีใดในการแก้ปัญหาที่ตนเองและชุมชนกำลังเผชิญอยู่

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในเรื่องดังกล่าวจะสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นกับบุคคลและชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นการปฏิบัติงานด้วยตนเองจะทำให้บุคคลและชุมชนได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด เมื่อเห็นประโยชน์ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมนั้นด้วยตนเอง พร้อมทั้งร่วมกันรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ด้วย

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล การประเมินผลด้วยตนเองจะทำให้บุคคลและชุมชนมีความตระหนักว่า กิจกรรมที่ตนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการมาทั้งหมดนั้นจะดีหรือไม่ดีเพียงไรและควรจะพิจารณาว่าจะดำเนินการต่อไปอย่างไร ทำให้บุคคลได้เรียนรู้และเห็นประโยชน์ของการดำเนินกิจกรรม

2.3.4 ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการจูงใจ (Motivation Theory) ได้อธิบายเกี่ยวกับสภาวะของบุคคล ที่พร้อมที่จะสนองความต้องการ หากสิ่งนั้นมีอิทธิพลสำหรับความต้องการของเขา ทฤษฎีการจูงใจที่สำคัญ คือ ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Theory of Growth Motivation) ทฤษฎีนี้ได้อธิบายความต้องการของบุคคล ที่พยายามแสวงหาวิธีการสนองความต้องการให้กับตนเองและคนเรามีความต้องการหลายด้าน มาสโลว์ได้จัดลำดับความต้องการไว้เป็นลำดับ 5 ชั้น มีดังนี้คือ

1. ความต้องการทางสรีรวิทยา (Physiological Needs) เช่นอาหาร การพักผ่อน การรักษา สภาวะสมดุลภายในร่างกาย (Homeostasis)
2. ความต้องการเกี่ยวกับความปลอดภัย ความมั่นคง สวัสดิการ การคุ้มครอง การช่วยเหลือจากผู้อื่น (Safety Needs)
3. ความต้องการเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของ การเข้าหมู่ การเข้าพวก ครอบครัวย เพื่อนร่วมงาน (Belongingness Needs)

4. ความต้องการเกี่ยวกับเกียรติยศ ชื่อเสียง การยกย่องนับถือและการยอมรับจากสังคม (Esteem Needs)

5. ความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง (Self Actualization) ชื่อสัตย์ต่อตนเองและประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในแนวทางที่เหมาะสม กระทำสิ่งต่างๆ ตามความสามารถของตนมวลชน (Mass Persuasion) เป็นการเกลี้ยกล่อมในเรื่องความต้องการของคน ตามหลักทฤษฎีของ Maslow

การระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Moral) การสร้างขวัญที่ดีต้องสร้างทัศนคติที่ดี โดยการไม่เอาर्डเอาเปรียบ ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น

การสร้างความรู้สึกรักชาตินิยม (Nationalism) เน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนร่วมพอใจในชาติของตัว พอใจในเกียรติภูมิ จงรักภักดีผูกพันต่อท้องถิ่น

การสร้างผู้นำ (Leadership) ผู้นำที่ดี คือผู้นำปฏิฐาน (Positive Leadership) รู้จักจูงใจคนไปสู่เป้าหมาย ผู้นำพลวัต (Dynamic Leadership) เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ แต่พึงละเว้นการสร้างผู้นำลบ (Negative Leadership) ที่ไม่มีผลงานสร้างสรรค์

การใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administrative and Method) ใช้กฎหมาย ระเบียบ เป็นเครื่องมือดำเนินงาน

มีคำกล่าวว่าคุณมนุษย์เป็นสัตว์สังคมและมนุษย์มีการเรียนรู้ได้ดี มีสติปัญญา มีจิตวิญญาณ มีวิจารณ์ญาณ มีเจตคติที่ต้องแสดงออกและตัดสินใจมนุษย์ จึงพยายามใช้สิ่งที่สัตว์ทั้งหลายไม่มี หรือมีไม่เท่าให้เป็นประโยชน์ การอยู่ในสังคมที่มีแต่กฎระเบียบ มีการครอบงำ เกิดความไม่เป็นธรรม จะเกิดการปลื้มตัวออกจากสังคมนั้นๆ ความสามัคคีในสังคมลดลง ขาดการมีส่วนร่วมสังคม ย่อมอ่อนแอ การมีส่วนร่วมของมนุษย์ในสังคม เป็นการสร้างพลังเพื่อให้อัตถุประสงค์สำเร็จ ไม่ว่าจะ เป็น พลังกาย ใจ ทรัพย์สมอง

2.3.5 งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการมีส่วนร่วม

ปรีวรรธน์ แสงพิทักษ์ (2545) ศึกษาวิจัย เรื่องการมีส่วนร่วมในโครงการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก ของสมาชิกสภาองค์การบริหาร พบว่าสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล มีส่วนร่วมในระดับสูง

ศิริพร ลือวิภาสกุล (2545) ศึกษาวิจัย เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมในเขตรับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในระดับกลาง โดยความรุนแรงของสถานการณ์และผลที่เกิดกับปัจเจกชนแตกต่างจากผลที่เกิดต่อชุมชนและมีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วม

2.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาคำความรู้และเจตคติต่อโครงการกระเช้าไฟฟ้าเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอนของชุมชนบ้านตีนธาตุ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้ศึกษาได้สร้างกรอบแนวคิดไว้ ดังนี้

